

FEDERAL ALMANYA CUMHURİYETİ ANAYASASI VE BU ANAYASAYI MEYDANA GETİREN ÂMİLLER

Doçent Dr. Orhan Kürkçüer

Mevzuumuzu vazih bir şekilde anlatabilmek için Alman Devletinin kuruluşuna ve anayasa bakımından geçirdiği tekâmüle kısa bir nazar atfetmeği faydalı bulmaktayız.

A. KONFEDERASYON DEVRİ.

Modern çağa girerken Almanya'da Devletin pozitif inkişafı ile ilgili herhangi bir siyasî birliğin mevcudiyetine tesadüf edilememektedir. Dört yüze yakın siyasî teşekkülün mevcudiyeti ve bunların istiklâllerini muhafaza etmek için yaptıkları mücadeleler devrin en mühim karakteristik hâdiseleri olarak tezahür etmektedir. Bu devirdeki hâdisat iç âmme hukuku bakımından tetkik edilirse; Almanya'da bu mücadelelerin, ayrıca teşekküller arasında siyasî vahdeti elde etmeye de matuf bir gayeye sahip oldukları müşahade edilebilir. Ancak 16. asrın bidayetinden beri başlayan ve asrın ortalarına kadar ehemmiyeti devam eden hâdisat ile vahdetin doğumu gibi bir netice elde edilmiştir, denilemez. Zira İmparator, yine İmparatorдан ziyade selâhiyet sahibi olan prensler tarafından seçilmektedir. Keza prenslikler ve şehirler haiz buldukları imtiyaz ve hürriyetleri Almanya'da tek bir Devletin teşekkülüne mâni olacak şekilde kıskançlık ile muhafaza etmektedirler. İşte bu sebepler ve buna inzimam eden diğer hâdisat, modern çağa girerken Almanya'da tek bir Devlet yerine aralarında birlik bulunmayan müteaddit siyasî teşekküllerin dahil bulunduğu bir konfederasyona tesadüf edilmesini mucip olmaktadır. Aynı zamanda bu teşekküller arasında kan ve hars birliğinin de tam mânasiyle mevcut olduğu söylenilemez.

17. asırdan itibaren siyasî birlik lehine daha önemli bazı gelişmelerin mevcudiyeti göze çarpmaktadır. Meselâ, Prusya'nın vahdeti temin için sarfettiği gayretleri, bilhassa belirtmek yerinde olur. Ancak Prusya'nın bu faaliyetteki gayesi sadece Almanya'nın vahdetine matuf değildir. Prus-

ya'nın, uzun yıllardır temerküz siyasetini tahakkuk ettirecek kuvvetli bir devlet haline gelmeye çalıştığı da bir hakikattir. Bilhassa bu meyanda I. Frederik'in Prusya Krallığı devrini (1740-1786) zikretmek icabeder. I. Frederik, monarşinin teessüsünü halkın iradesine irca eylemiş, keza devletin kudretini ahlâkî nizamın korunmasında, adalet ve kanunun hâkimiyetinde aramış ve nihayet hükümdarı devletin bir hizmetkârı olarak mülâhaza etmiş olmakla beraber; hakikatta «münevver istibdadı» namı altında yine mutlak monarşiden ibaret bir idarî sistemi memlekette cari kılmıştır¹. Mamafih krallığı zamanında, kollektivitenin aksülâmelini tanımamış olması dolayısıyla siyasî vahdetin tahakkuku lehinde büyük gayretler sarfetmiş olmasına rağmen I. Frederik'in müsbet neticeler elde etmiş olduğu asla söylenilemez.

Devletin pozitif inkişafı bakımından, Almanya'da siyasî birliğin tahakkuku kısa bir zamanda mümkün olmamıştır. Hukukçular ve tarihçiler Fransız İhtilâlden evveleri ve sonraları olmak üzere uzun bir devri işgal eden bu husustaki faaliyetleri müşahade ve tesbit etmişlerdir. Fransız İhtilâlden evvelki devirlerin daha etraflıca tetkikini tarihçilere bırakırsak Napolyon Bonapart'ın mukaddes Roma Cermen İmparatorluğuna son vererek 16 Temmuz 1806 da bir Ren Konfederasyonu kurduğunu müşahade ederiz. Ancak 1813 yılında ortadan kalkan bu konfederasyon Almanya'da siyasî vahdeti vücuda getirememiştir. Keza 1815 Viyana Kongresiyle meydana gelmiş olan Cermen Konfederasyonu da siyasî birliği tahakkuk ettirememiş olmakla beraber, bu konfederasyona Prusya ve Danimarka Kralları ile Avusturya İmparatorluğunun da iştirak etmiş olduğu ve Frankfurt şehrinde bir meclise (Diète) sahip oldukları nazarı itibare alınır ve bilhassa 1833 yılında şimalî Almanya Devletlerinin Prusya etrafında toplanarak kendi aralarındaki iktisadî münasebetlerin teshilini mümkün kılmak maksadiyle meydana getirdikleri gümrük ittihadı (Zollverein) da buna ilâve edilirse ekserî tarihçiler ve hukukçular gibi Almanya'da siyasî birlik lehinde atılmış ilk mühim adımın bu devre tesadüf ettiğini kabul etmek yerinde olur².

Avrupada 19. asrın ilk nısfında husule gelen milliyetçilik cereyanları kısa zamanda Almanya'da da tesirlerini göstermeye başlayarak ittihat lehinde bazı müsbet neticeleri tevlit etmekte gecikmemiştir. Ezcümle, Cermen Konfederasyonuna dahil cenup devletlerinin teşebbüsü ile halkın

1) Bk. Bluntschli, La Politique, shf. 226, 227.

2) Bk. Meyer (G), Lehrbuch des Deutschen Staatsrechts, Leipzig, 4. bası, 1895, shf. 47 ve müt. ve Siegel (H.), Deutsche Rechtsgeschichte 2. bası, Berlin 1889, shf. 98 ve müt. ve Lamprecht (K.) Deutsche Geschichte, Berlin 1891, C. I, shf. 34 ve müt.

seçtiği bir millî kurucular meclisi 18 Mayıs 1848 de Frankfurt şehrinde toplanarak eski «Devletler Meclisini» ortadan kaldırmış ve yine aynı meclis, Belçika Anayasasından mülhem olarak 1849 yılı Nisanında neşir ve ilân olunan bir Teşkilâtı Esasiye Kanunu hazırlamıştır. 1849 Anayasasıyla halk tarafından müntehap iki meclisten müteşekkil bir parlamento kurulmuş ve başına da Prusya Kralı getirilmek istenilmiş ise de, Avusturya ve Prusya arasındaki rekabet ve mücadeleler vahdetin tahakkukuna mâni olmuştur. Nitekim bu tarihte de Almanya bir Cermen Konfederasyonu karakterini muhafaza etmekten ileri gidememiştir. Bütün bu muvaffakiyetsizliklere rağmen vahdet uğrunda gayretler yine de hızını kaybetmemiştir. Bilhassa Prusya'nın bu sahadaki çalışmaları semerelelerini vermekte gecikmemiştir. 1850 yılı Martında Erfurt şehrinde toplanan Alman ittihadı parlamentosuna birleşmeyi temin maksadiyle bir proje verilmiş ise de, Avusturya ve Cenubî Almanya'daki eyaletlerin muhalefeti neticesi bu teşebbüs de akamete uğramıştır. Aynı yıl Dresten'de yapılan toplantılarla 1815 yılında kabul edilen esaslara rücu edilerek (Diéte) meclisi Frankfurt'ta tekrar faaliyete başlamış ise de, çok uzun sayılamayacak bir devre sonunda Prusya'nın vahdet siyaseti Avusturya'ya galip gelmiş ve 1866 yılında Cermen Konfederasyonu feshedilmiştir. Bir yıl sonra Prusya'nın riyasetinde Şimalî Almanya Konfederasyonu kurulmuş ve bir Esas Teşkilât Kanunu hazırlanmıştır. 1849 yılında kabul edilmiş bulunan Seçim Kanununa göre, teşekkül eden parlamento (Reichstag) namı altında Berlin'de 1867 yılında ilk toplantısını akdederek Şimalî Almanya Anayasası adı verilen Anayasayı müzakere ve kabul etmiştir. İlk defa tanzim edilmiş bulunan bu Anayasa, Cenubî Almanya'dakiler hariç diğer bütün siyasî teşekküllere teşmil edilmiş olup, 1 Temmuz 1867 yılında bütün siyasî teşekküller tarafından kabulünü müteakip yürürlüğe girmiştir. Bu tarihe kadar akim kalmış olan teşebbüsler nihayet tahakkuk etmiş ve bilâhare 23 Mayıs 1919 tarihli federal anayasa ile daha geniş selâhiyet ve vazifelerle vücut bulmuş olan iki kısımdan müteşekkil parlamento, ilk defa 1867 Anayasası ile teessüs edebilmiştir. Aynen bugünkü gibi, parlamentoyu teşkil eden meclislerden birini halk doğrudan doğruya seçmekte, diğerini konfederasyona dahil devletlerin seçtiği mümessiller vücuda getirmekte idiler.

B. FEDERAL DEVİR VEYA İMPARATORLUK DEVRİ.

Almanya'da ittihada doğru atılmış bu mühim adımı Fransa'ya karşı girişilen 1870 harbi teşçi ve ikmal etmiş ve bu sayede Cenubî Almanya'da

ittihada dahil olmıyan siyasî teşekküllerin de iltihakı temin edilmiştir. 1870 yılı Aralık ayında (Reichstag) Alman İmparatorluğunun teessüsünü kabul ederek 18 Ocak 1871 de Prusya Kralını ilk Alman İmparatoru olarak ilân etmiştir. İmparatorluğun ilk Reichstag'ı, 16 Nisan 1871 de yaptığı toplantıda Şimalî Almanya Konfederasyonuna ait Esas Teşkilât Kanunu-nu bazı tadillerle Federal Alman Devletinin, Alman İmparatorluğunun Anayasası olarak kabul ve ilân eylemiştir.

İlk Alman federal Devleti bugün memleketler (Laender) adı verilen 26 Devletin (Staaten) teşekkül etmekte idi. Kabul edilen rejim, meşrutî monarşi olup Şansöliye adı verilen Başvekil ve icra organlarını, aynı zamanda hükûmet reisliği de yapmak selâhiyetini haiz olan İmparator tayin etmekte idi. Hükûmet üyeleri İmparatora karşı mesul idiler; siyasî mesuliyetleri mevcut değildi. Her iki meclis de teşriî selâhiyeti haiz idi. Doğrudan doğruya halk tarafından intihap olunan meclise (Millet Meclisi - Reichstag) ve devletler tarafından intihap edilerek İmparatorun başkanlığında içtima eden meclise (Federal Meclis - Bundesrat) adı verilmekte idi. Ancak burada bir noktayı işaret etmek icabeder. İttihada dahil memleketler tarafından seçilen federal meclis üyeleri memleketlerin kendi nüfus adetlerine göre seçilmekte olduklarından, başlangıçtanberi İsviçre'deki kantonlar arasında vücut bulmuş olan siyasî müsavatin Almanya'da da memleketler arasında tatbik edilegeldiği söylenilemez³. Hülâsa dünya tarihinde eşine ender rastlanan nev'i şahsına münhasır, meşrutî monarşi ile idare edilen bu federal Devlet, kısaca temas edilen hâdisatın bir neticesi olarak bu suretle teessüs etmiştir. Mamafih teessüs eden meşrutî monarşinin ömrü hiç te uzun olmamıştır. 1888 yılında federal Devlet başkanı olan (Guillaume II) «Alman İmparatorluğunun vahdetini parlamento ekseriyetleri değil, asker ve ordu istihsal etmiştir. Ben Alman ordusuna emniyet ve itimat ediyorum.» demekle hem parlementer faaliyete karşı atfettiği ehemmiyetin derecesini ifade etmiş ve hem de Almanya'da otokratik bir monarşinin teessüsünü mümkün kılmıştır. Neticede, imparatorun iradesi milletin iradesine tefevvuk ettirilmiş, Reichstag fesih olunarak seçimlere müdahale edilmiştir. İmparatorluğun karşısında nüfuzlarını tamamiyle kaybetmiş olan Şansöliyeler de millet meclislerinin iradelerini asla nazarı itibare almıyarak Alman İmparatorluğunu sevk ve idareye çalışmışlardır. Hattâ 1909 yılında Şansöliye olan Bertmann Holweg 1913 senesinde Parlemtentoda bir sual tahririni red etmesine mukabil parlemtentonun kendisine en ufak bir aksülamel göste-

3) Daha fazla bilgi için Bk. Kürkcüer (O.), İç Âmme Hukuku Bakımından İsviçre Federal Devleti, 1955, shf. 43 ve müt.

rememiş olmasından cesaret alarak, açıkça siyasi mesuliyetin bahis mevzuu olmadığını ve Parlemantoya bir program sunmaya lüzum görmediğini beyan eylemiştir.

C. BİRİNCİ CİHAN HARBİNDEN SONRAKİ DEVİR.

Federal Alman Devletinin ısrarla takip ettiği pancermanizm ve emperyalizm siyasetinin bir neticesi olarak bütün dünyayı saran Birinci Cihan Harbi sonunda, evvelce Almanya'da teessüs etmiş bulunan otokratik monarşi büyük bir sarsıntı geçirerek kısa bir devreyi müteakip mahiyetini tamamiyle kaybetmiştir. Nitekim 30 Eylül 1918 de İmparator Şansöliyesine yazdığı mektupta (bundan böyle Alman mebusunun, vatanın mukadderatına ait kararlara daha müessir bir surette iştirak etmesini arzu eyliyorum. Halkın itimadını haiz olan kimselerin hükûmetin hukuk ve vecaibine daha geniş miyasta iştirak etmeleri iradem muktezasındandır) demek mecburiyetinde kalmıştır⁴. Mamafih bu ifadeden, İmparatorun iradesinin halkın iradesine tevafuk eder şekilde mütalâa edildiği mânası çıkarılabilirse de; İmparatorluk Esas Teşkilât Kanununu tadil eden 28 Ekim 1918 tarihli iki kanun nazırlığa tayin olunan mebusların bu sıfatlarını muhafaza edecekleri hükmünü vazetmiş, keza 15. maddede İmparatorluk Şansöliyesi vazifesini icra edebilmek için Reichstag'ın itimadına muhtaçtır, denilmekle açıkça şansöliyeler için siyasi mes'uliyet kabul edilmiştir. Aynı maddenin 2. fıkrasıyla bu mesuliyet daha şümüllü bir hale sokulmuş, halk mümessillerinin iradesi daha üstün olarak mütalâa edilmiştir. Mezkûr fıkrada Esas Teşkilât Kanununun verdiği selâhiyetlerin icrasında İmparatorun siyasi mahiyeti haiz bilûmum tasarruflarından dolayı şansöliye mesul tutulmuştur.

Birinci Dünya Harbi sonunda giriştiği mücadeleden Federal Alman Devletinin mağlûp çıkması otokratik rejimin nihayet bulmasını mucip olduğu gibi, federal idarenin bünyesinde de değişiklikler meydana getirmiş ve vahdetin en had şekli olan tek Devlete, Cumhuriyet idaresine doğru bir tekâmüle sebep olmuştur. Mamafih bu tekâmül ve tehavvül sadece Almanya'ya has olarak vücut bulmamış olduğundan bu mücadelenin sonucunu Almanya ile beraber bütün ülkelerde otoritarizmin mağlûbiyeti ve parlementer demokrasinin galibiyeti olarak mütalâa etmek

4) Bk. Anschutz, Die Parlamentarisierung der Reichsleitung (Deutsche juristenzeitung T. XXIII. ve Wittmayer, Deutscher Reichstag und Reichsregierung, 1918, shf. 107.

yerinde olur⁵. Filhakika, Alman Esas Teşkilât Kanununun 2. maddesinde olduğu gibi Avusturya (M-1), Çekoslovakya (M-1), Polonya (M-2), Finlândiya (M-2), Estonya (M-2), Litvanya (M-2), Letonya (M-2), Romanya (M-3) ve Türkiye (M-3) Esas Teşkilât Kanunlarında da hâkimiyetin halka ait olduğu Devlet iktidarının sadece halkın iradesine istinat ettirildiği görülür. Keza aynı Anayasalarda hukukun hâkimiyeti ve bir (hukuk devletinin) tahakkuku da mümkün kılınmış, hattâ daha ileri gidilerek kanunların Anayasalara uygunluğunu temin edecek esaslara da yer verilmiştir. Bundan başka bilhassa Alman Anayasasında sosyal haklara yer verilmiş, meselâ fertlere sosyal emniyet, çalışma, sıhhi icap-lara uygun yaşama, istirahat ve sendika kurma haklarının tanınması ve bazı iktisadî garantilerin temini mümkün kılınmıştır. Bunlara ilâveten ailenin himayesine, çocukların korunmasına, ana ve baba ile çocuklar arasındaki münasebetlere, aile ve evlenme hususlarına ait hükümlere Anayasada yer verilmek suretiyle de Alman Devlete yeni mükellefiyetler yükletilmiştir. Bu mükellefiyetlere mukabil sosyal fonksiyon mahiyetinde telâkki edilen mülkiyet hakkına, fertlerin esas hak ve hürriyetlerinden bazılarına, yine sosyal mülâhazalarla ve sosyal menfaat namına bazı tahditler de vazolunmuştur.

İmparatorun tahtından feragati üzerine Almanya'da 10 Kasım 1918 tarihinde prens Marx de Bade'nin şansölyelikten istifası ile mebus Ebert'in başkanlığında üçü Sosyal Demokrat Partiye ve üçü Müstakil Sosyalist Partisine mensup olan 6 âzadan mürekkep muvakkat bir hükûmet kurulmuş ve ilk iş olarak (Sosyalist Hukuku Beşer Beyannamesi) adı verilen bir beyanname neşredilerek nisbî temsil esasına göre 20 yaşını aşan erkek ve kadınların bütün seçimlere iştirak edebilecekleri, seçimlerin tek dereceli olacağı ve reylerin gizli olarak verileceği kabul olunmuştur⁶. Halk Mümessilleri Meclisi veya Reich Hükûmeti adı verilen bu muvakkat hükûmet Berlin'de toplanan işçi ve askerler meclisine istinad etmekteydi. 10 Kasım'da çıkarılan bir beyannamede (eski Almanya maziye

5) Meselâ, başta Almanya olmak üzere Avusturya, Rusya, Türkiye ve bir müddet için Yunanistan ve İspanya gibi bazı devletlerin monarşik bünyelerinde bir tahavvül husule gelmiş, Finlândiya, Çekoslovakya, Estonya, Litvanya, Letonya, Polonya gibi devletlerin mevcudiyetleri tekrar ihya edilerek cumhuri idare bu memleketlerde hakim kılınmıştır. Nitekim Çekoslovakya E.T.K. 78, Avusturya E.T.K. 74 ve Polonya E.T.K. 58. maddelerinde icra organlarının siyasi mesuliyetleri sarih olarak belirtilmiş; Avusturya E.T.K. 70. maddesinde ve 1921 Türk Esas Teşkilât Kanununda olduğu gibi bir çoklarında da teşriî organın icrai organa üstünlüğü kabul edilmiştir. Bunu bazı müellifler parlamentarizmin rasyonalizasyonu olarak kabul etmektedirler.

6) Bk. Marshall von Bieberstein, verfassungsrechtliche Reichsgesetze, shf. 128.

karişmiştir, hükümdar sülâleleri bundan böyle mevcut değildir, Almanya sosyalist bir cumhuriyettir, siyasî kudret işçi ve askerler meclisinin elindedir) denilmekte idi⁷. İhtilâl devri adı verilen bu devrede meydana gelmiş olan rejim, işçi sınıfının diktatörlüğünden ibaret olan ve müteaddit mahallî teşekküllere dayanan (Meclisler sistemi) idi⁸. Berlin'de teşekkül etmiş bulunan (Halk Murahhasları Meclisi) mahallî olmasına rağmen merkezde teşekkül etmesinden bilistifade diğerlerine faik bir kudret iktisap etmiş ve iki sosyalist partiyi temsil eden 24 üyeden müteşekkil bir İcra Meclisini (vollzugsrat) intihap etmiştir. Bilâhere Halk Murahhasları Meclisi ile İcra Meclisi arasında otorite ihtilâfları çıkmış, neticede Halk Murahhasları Meclisinin azasını nasb ve azil selâhiyetini dahi iktisap etmiş olan «İcra Meclisi» Almanya'da devletin en yüksek otoritesini elde etmeye muvaffak olmuştur. Fakat bu muvakkat devre uzun sürmemiştir. İhtilâlin başlıca âmili olan iki parti arasındaki ihtilâf kısa zamanda büyümüş, Müstakil Sosyalist Partisi, işçi sınıfı diktatörlüğü doktrinini terviç ederek müessesan meclisinin selâhiyetlerinin münhasıran ihtilâlcî unsurlar tarafından istimal edilmesi fikrini benimsemiş ve 19 Ekim 1919 tarihli toplantıda, Halk Murahhasları Meclisi Umumî Heyetinden, işçi sınıfının menfaatlerine ve demokrasi prensiplerine uygun bir Esas Teşkilât Kanunu vazetmek üzere bütün Almanya'nın mahallî icra meclisleri murahhaslarının toplanarak işçi ve askerlerden mürekkep merkezî bir komite seçmesini talep etmiştir. Buna mukabil sosyal demokratlar en geniş rey hakkı ile bütün sınıfları temsil edecek bir millî meclisin yeni rejimi tahakkuk ettirebileceğini iddia ediyorlardı. Neticede bu son temayül diğerine tefevvuk ederek 25 Kasım 1918 de Berlin'de Federal Alman Devletleri Konferansı toplanmış ve Kurucular Meclisi teşkil edilmiştir. 17 Ocak 1919 da seçimi müteakip bu meclis 6 Şubat 1919 da Weimar'da ilk toplantısını akdetmiştir⁹. 10 Şubat 1919 tarihli toplantıda muvakkat rejim hususunda kabul edilen kanun ile Almanya'nın demokratik bir cumhuriyet halini alması sağlanmış; keza 14 Ağustos 1919 tarihinde Berlin'de ilân edilerek yürürlüğe giren Esas Teşkilât Kanunu ile bu husus itmam olunmuştur. Kısaca bazı noktalarına yukarda temas etmiş olduğumuz 1919 Alman Esas Teşkilât Kanununun ana hatlarını şöylece hülâsa edebiliriz¹⁰:

7) Bk. Marshall von Bieberstein, s.g.shf. 130 ve müt.

8) Bk. Purlitz, Die Deutsche Revolution (1. nov. 1918 - feb. 1919), shf. 143; Runkel Die Deutsche Revolution, Leipzig 1919, shf. 42 ve Yelinek, Revoltion und Reichverfassung, 2. bası, 1920, shf. 82 ve müt.

9) Bk. Anschütz, Parlament und Regierung im Deutschen Reich. shf. 16 ve müt.

10) 11 Ağustos 1919 tarihli Alman Esas Teşkilât Kanunu, Reich Gesetz blatt'ın 152. sayısında ve 1383. shf. neşrolunmuştur.

a) Alman İmparatorluğunun federal bünyesi 1919 Alman Esas Teşkilât Kanununda, olduğu gibi muhafaza edilmiş, sadece eskiden kullanılan (Staaten) tâbiri yerine (Laender) yani memleketler tâbiri kanunda yer almıştır. Alman İmparatorluğunun, Alman Reich'inin bir cumhuriyet olduğu ve Devlet iktidarının halktan neşet ettiği sarîh bir şekilde belirtilmiştir.

b) Reich Hükümeti, Reich Reisi ile Reich nazırlarından teşekkül eylemektedir. Reich Reisi Alman halkı tarafından doğrudan doğruya 7 sene müddetle seçilmekte ve otuz beş yaşını dolduran her Alman Reich Reisi seçilebilmektedir. Reichstag azalarının üçte iki ekseriyetinin kararını şayet Alman halkı tasvip ederse Reich Reisi yedi senelik devre sona ermeden dahî vazifesinden uzaklaştırılabilmektedir. Ancak böyle bir kararı halk tasvip etmezse Reichstag'ın münfesihi addedilmesi kanun icabıdır. Reich Reisinin bilûmum emirname ve kararları Reich Şansöliyesinin ve alâkalı nazırın müşterek imzası ile hüküm ifade eylemekte olup; bundan doğacak mesuliyetler de emirname veya kararnamede imzası bulunan nazırlara raci bulunmaktadır. Teşriî Meclis tarafından tanzim edilen kanunlara karşı Reich Başkanının ne red ve ne de tehir için veto selâhiyeti vardır. Reich Başkanı kanunları bir ay zarfında tasdik ederek resmî gazetede neşir ve ilân ile mükelleftir.

c) Şansöliye, Reich Reisi tarafından tayin olunur. Nazırlar Şansöliyenin teklifi üzerine yine Reich Başkanı tarafından nasbolunur. Reich Başkanının Hükümet Başkanı ve üyelerini azletmek selâhiyeti de mevcuttur. Hükümetin ayrıca siyasî mesuliyeti vardır. Vazifesini ifa edebilmesi için Reichstag'ın itimadına mazhar olması şarttır. Hükümet Başkanı ve üyeleri Reichstag'ın toplantılarına iştirak edebilmektedirler. Şayet Reichstag'ın yüz azası teklif eder ve Esas Teşkilât Kanununun tadili için şart olan mutlak ekseriyetle bu teklif kabul olunursa, Reich Başkanı, Şansöliye ve Nazırların, Reich Anayasasını veya kanunlarını ihlâl suçu ile Reichstag tarafından (Devlet Adalet Divanına) sevk edilmeleri mümkündür.

d) Esas Teşkilât Kanunu ile biri «Reichstag» ve diğeri «Reichsrat» olmak üzere teşriî fonksiyonu ifa eden iki meclis kurulmuştur. Ancak Reichsrat'ın vazife ve selâhiyetleri incelenirse bu teşekkülün hakikatta doğrudan doğruya teşriî faaliyette bulunmadığı anlaşılır. Reichstag, yirmi yaşını doldurmuş kadın ve erkek seçmenlerin nisbî sistem ve gizli reyile, dört sene için seçtikleri halkın mümessillerinden teşekkül etmektedir. Reichsrat Federal Devleti teşkil eden memleketlerin (Laender) seçtiği

mümessillerden teşekkül etmekte olup her memleket en az bir mümessil intihap eylemekte ve yedi yüz binden fazla her nüfus için ayrıca bir mümessil seçmek hakkını haiz bulunmaktadır. Reichsrat kanunların tanziminde rey hakkına malik değildir. Sadece Reich Hükûmetinin yapacağı kanun tekliflerini inceler ve mütalâasını bildirir. Ancak menfi mütalâa verdiği takdirde Hükûmetin kanun teklifi ile beraber bu menfi mütalâayı da Reichstag'a arzetmesi zaruridir. Bundan başka Reichsrat re'sen Reichstag'a kanun teklifinde bulunabilir. Keza Reichstag tarafından yapılan kanunlara iki hafta zarfında Reich Hükûmeti nezdinde itiraz edebilir. Şayet Reichstag ile Reichsrat herhangi bir kanun teklifi hususunda anlaşmaya varamazlarsa, Devlet Başkanı bunu halkın reyine üç ay zarfında arzetmeye mecburdur. Aksi takdirde mezkûr kanun tekemmül etmemiş addolunur.

e) Weimar Esas Teşkilât Kanunu referandum müessesesini kabul etmiş ve aynı zamanda teşriî faaliyet sahasında kollektiviteye bazı imkânlar sağlamıştır. Halk kanun teklif etme selâhiyetini bizzat istimal edebildiği gibi halkın teklif edeceği kanun projesi Reichstag tarafından kabul edildiği takdirde referandum yapılmasına lüzum da yoktur. Reichstag tarafından kabul edilmiş bulunan bir kanunun Devlet Başkanı talep ettiği takdirde bir ay zarfında referanduma arzedilmesi mecburidir. Reichstag azasının en az üçte birinin talebi üzerine, herhangi bir kanunun iki ayı geçmemek üzere mer'iyete girmesinin tehiri, Esas Teşkilât Kanununa göre mümkündür. Ancak bu gibi tehire uğramış bir kanun projesinin, seçmenlerin yirmide birinin talebi üzerine, halkın reyine arzedilmesi icabeder. Keza herhangi bir kanun projesini seçmenlerin onda biri talep ederse mutlaka halkın reyine arzedilmesi gerekir. Bütçe, vergi ve maaş kanunları hakkında referandum talebinde bulunmak selâhiyeti sadece Devlet Başkanına mahsustur.

g) 1919 Weimar Esas Teşkilât Kanunu meslekî temsil esasına da önem vermiştir. Mezkûr kanuna göre kurulmuş bulunan (Reich İktisat Meclisi'ne) iktisadî ve içtimaî hususlara müteallik kanun lâyhalarını teklif selâhiyeti tanınmıştır. Keza Hükûmet bu lâyihalara iştirak etmezse mezkûr meclis bir üyesi vasıtasıyla Reichstag huzurunda teklif ettiği kanunu müdafaa etmek imkânını da haizdir.

Mühim bazı kısımlarını hülâsa etmeye çalıştığımız 1919 Weimar Esas Teşkilât Kanunu tatbikatta parlamantarizm ile tahakkuk ettirilmesi arzu edilen demokrasiyi tahakkuk ettirememiştir. Prezidansiyel sistem ile mezcedilmiş bulunan parlementer sistem siyasî bir istikrarsızlığa, sık sık kabine buhranlarına sebep olmuştur. Mamafih bu hususta Versay Muahe-

desinin ağır hükümleri ve dolayısıyla memlekette kuvvetlenen nasyonalist telâkkiler de mühim roller oynamıştır. Bilhassa o devirde bütün dünyanın geçirdiği iktisadî krizlerin de tesiriyle 1919 Esas Teşkilât Kanunu çok kısa sayılacak mer'iyet devresi sonunda bünyesinde esaslı değişikliklere düçar olmuş ve mahiyetini tamamiyle kaybetmiştir.

D. NASYONAL SOSYALİZM VE DİKTATÖRLÜK DEVRİ.

1927 yılında Fransa'da Poincaré'nin ikinci defa riyasete gelmesi, Almanya'nın Versay Muahedesine harfiyyen riayet etmesi yolunda tekrar ağır baskı ve tehditlere uğramasını mucip olmuştur. Bu sırada Almanya'da Sosyal Demokratlar, gerek sağcı partilerle ve gerekse komünistler ile mücadele halinde idiler. Hitler ve taraftarları bu durumdan faydalanarak Sosyal Demokratlara ve bilhassa komünistlere karşı faaliyetlerini artırdılar. Halk arasında her türlü vasıtalarından istifade etmek suretiyle, bilhassa millî hisleri tahrik yoluyla propagandalarını müessir bir hale getirebildiler. Bu faaliyetlerin ve propagandaların bir neticesi olarak Cumhur Reisliği intihabında Hindenburg'a karşı akalliyette kalmasına rağmen Hitler'in aldığı reyler, yekûn itibariyle hiç te küçümsenecek kadar değildi. Nitekim kısa bir müddet sonra yapılan Reichstag seçiminde, 1920 yılında Münich'te Yahudi aleyhtarı ve Reich'in Cumhuriyetçi Anayasasına muarız bir gurup halinde teşekkül eden Hitler'in lideri bulunduğu Nasyonal Sosyalist Partisi, diğer partilere 30 Ocak 1933 yılında kahir bir ekseriyetle galebe çalmış ve iktidarı ele geçirmiştir. İlk defa Şansöliyelige seçilmiş olan Hitler, bilâhare Hindenburg'un ölümü ile, halk ruhunun müşahhas timsali, Alman halkının irade ve arzusunu ifadeye yegâne muktedir rakipsiz bir şef (Führer) olarak Devlet Reisliğine seçilmiştir. Devletin üstün iktidarı bu şef tarafından istimal edilmekte idi. Führer'in otoritesini tahdit ile ona takaddüm eden, ona tevaffuk eden hiçbir irade, prensip ve hiçbir kuvvet tasavvur olunamıyordu. Teşriî faaliyet ve selâhiyetler de tamamen Führer'e geçmişti. Reichstag onun partisinden teşekkül ediyordu. Kanunları yapmak hattâ dilediğine de Anayasaya aykırı kanunları ve emirleri isdar etmek tamamiyle onun selâhiyeti dahilinde idi. Hülâsa Devletle ilgili olan herşey bilâkaydüşart Führer'in emri altında bulunuyordu. Devletin hukuk kaidelerine bağlılığı, Anayasanın kanunlara tefevvuku, halkın iradesi bahis mevzuu değildi. Nazilerin ideolojisine göre, ferdî hak ve hürriyetler ve bunların korunması düşünülemezdi. Mühim olan fertler değil, sadece kollektivite idi. Ancak ferdî haklar ve hürriyetler

kollektivitenin hak ve menfaatlerine uyarsa muteber addedilebilirdi. Fertlerin hususî hayatları dahi Devletin murakabesi altında idi ¹¹. 1919 Weimar Esas Teşkilât Kanunu ilga edilmemiş olmakla beraber nasyonal sosyalist iktidar elinde tamamiyle bir oyuncak mahiyetini almış ve bu kanunla vazedilmiş olan esaslardan en ufak bir kısım bile bu devirde tatbikat sahasında yer bulamamıştır. Nazi iktidarı çıkardığı münferit kanunlar ve emirnamelerle 1919 Anayasasına tamamiyle aykırı ve sadece kendi ideolojisine uygun bir rejimin doğmasını sağlamıştır. Almanya'da nasyonal sosyalizmin millî ruh ve irade nazariyesi, sağcı totalitarizmin hukuk prensibi halinde hükûmetin keyfî hareketlerini meşru göstermek için kullanılmıştır ¹². İç âmme hukuku bakımından bu devri ve mevzuumuzu daha etraflıca izah edebilmek için naziler devrinde isdar olunan bazı mühim emirname ve kanunlara temas edelim:

a) Halkın ve Devletin himayesi maksadiyle 1933 yılında çıkarılan bir emirname ile 1919 Esas Teşkilât Kanununda teminat altına alınmış olan şahsî hürriyet, matbuat hürriyeti, içtima ve cemiyet teşkili hakkı, posta, telgraf, telefon muhaberelelerinin gizliliği, meskenlerin masuniyeti ve mülkiyete mütedair hakların tahdide tâbi kılınması selâhiyeti Führer'e tanınmıştır. Şayet bir memleket (Laender) ülkesinde emniyet ve asayişe müteallik tedbirleri almazsa Reich Hükûmeti bu memleketin en yüksek makamlarına ait bulunan otoritesini bizzat istimal edebilecektir. Memleketler Reich Hükûmeti tarafından isdar edilen bilcümle talimatı icra ile mükellef tutulmuşlardır. Emirnamelere muhalif hareket edenler veya muhalif hareketi teşvik edenler, şayet cürüm daha ağır bir cezayı müstelzim değil ise, asgarî bir ay hapis ve (150 - 1500) DM. para cezasına mahkûm edileceklerdir. Eğer muhalefet ölümü intaç ederse idam cezası veya muhaffif sebepler mevcut olduğu takdirde asgarî iki sene hapis cezası verilebilmekle beraber bu gibi suçluların malları da müsadereye tâbi kılınacaktır. Yine bu emirname ile Ceza Kanununda vatana ihanet, âmme sıhhatini tehlikeye sokmak gibi suçlar dolayısıyla verilmesi gereken cezalar artırılarak bu gibilerin idam cezasına çarptırılacağı belirtilmiştir. Keza Reich Reisini, Reich veya bir memleket hükûmeti azasından veya komiserlerinden birini katle tasaddî yahut bu katil fiilini icraya teşvik edenlerin, bu fiili ikaya âmade olanların, bu yolda bir teklifi kabul edenlerin veya üçüncü bir şahısla müştereken ikai kararlaştırılanların; geniş

11) Bk. Okandan (R. G.) Umûmî Âmme Hukuku, 1952, shf. 453 ve müt. ve Menemencioğlu (E.) Devletler Umumî Hukuku, 1938, cilt 2, shf. 166-223.

12) Bk. Abadan (Y.) Âmme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri, Ankara 1952, shf. 180, 191, 215, 243 ve 330.

isyan yahutta âmme asayişinin vahim surette ihlâli suretiyle müsellâh olarak hareket edenlerin veya bir üçüncü şahısla teşriki mesaî edenlerle, böyle bir mücadelede rehine olarak kullanılmak üzere bir şahsı hürriyetinden mahrum edenlerin, ölüm cezasına yahutta daha ağır bir ceza vaz-edilmemiş ise, ya müebbed veya on beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasına mahkûm edileceği bildirilmiştir.

b) Gazetecilik mesleğine ait 4 Ekim 1933 tarihli kanun ile, gazetecilik Devlet tarafından tanzim edilen bir âmme vazifesi telâkki edilmiştir. Resmî otoritelerin emirleriyle çıkarılan gazeteler bu kanundan istisna edilmiş, buna mukabil siyasî mahiyetteki mecmualar dahi bu kanunun hükmüne tâbi kılınmıştır. Gazeteci olabilmek için aynen memurlarda aranan (M. 6) arî ecdattan neş'et ve arî izdivaç şartı vazedilmiştir. Keza gazetecilerin muayyen şartları ihraz ederek bölgelerindeki meslek cetveline kayıt olunmadıkça herhangi bir gazetede yazı yazmasına müsaade olunamazdı. Gazetecilik mesleğinin himayesi için meslek mahkemeleri kurulmuştur. Bu kanun gazetecilik sahasında Reich propaganda nazırına çok geniş selâhiyetler tanımış ve onu mesleğin mutlak âmiri durumuna sokmak suretiyle bütün matbuatı Führer'in emrine tâbi kılmıştır.

c) 26 Mayıs 1933 ve 14 Temmuz 1933 tarihlerinde çıkarılan kanunlarla komünistlere halk ve devlet düşmanlarına ve Sosyal Demokrat Partisine ait mallar müsadere edilmiştir.

d) 14 Temmuz 1933 tarihli kanun ile Almanya'da yegâne siyasî parti olarak (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) tanınmış, diğer parti ve teşekküller kanun harici addedilmiş ve bu parti haricinde parti kurmaya teşebbüs edecekler için ağır cezalar vazedilmiştir. Ve yine aynı tarihteki bir kanun ile parti ve devlet tevhit edilmiş, parti teşekküllerinin Devlet makamları ile teşriki mesailerini temin maksadiyle Führer'in muavini Reich Hükûmeti azası meyanına idhal edilmiştir.

e) 1 Ağustos 1934 tarihinde çıkarılan bir kanun ile Reich Reisliği ile Reich Şansöliyesi Adolf Hitler'in şahsında birleştirilmiş, Führer'e vekilini tayin etmek selâhiyeti tanınmış ve bu kanun Hindenburg'un ölüm tarihinden itibaren mer'î kılınmıştır.

f) «Tam Selâhiyetler Kanunu» adı verilen 24 Mart 1933 tarihli kanun ile Esas Teşkilât Kanununun tayin ettiği usul haricinde kanunlar isdar etmiye Reich Hükûmetinin selâhiyetli olduğu, Esas Teşkilât Kanununa aykırı kanunlar çıkarılabileceği, yabancı Devletlerle akdedilen ve tasvipleri Reich teşriî organına ait bulunan muahedelerin hükûmet tarafından tasdik edilebileceği kabul edilmiştir.

g) 14 Temmuz 1933 ve 15 Eylül 1935 tarihli kanunlarla müktesep tabiiyetlerin istirdadına, Alman tabiiyetinden iskat ve yurttaşlığa ait hususlarda Reich Hükûmetine geniş selâhiyetler tanınmıştır. Keza Alman kanunun ve şerefine siyanetine ait 15 Eylül 1935 tarihli kanun ile irsî hastalıkların intikalini önlemeye matuf 14 Temmuz 1933 tarihli kısırlaştırma kanunları ile Weimar Esas Teşkilât Kanununun insanlara ve vatandaşlara tanıdığı birçok esas haklar bertaraf edilmiş ve bu suretle arî ırk nazariyesi ilmî olmaktan ziyade siyasî maksatları temin için bir spekülasyon vasıtası olarak kullanılmıştır. Bu kanunların tatbikini temin maksadiyle kurulan yüksek irsî sıhhat mahkemesinin verdiği kararlar nihaî ve kat'î mahiyette olduğundan vatandaşların kanunî ve çok tabii olan itiraz hakları da bu suretle nezedilmiştir. İctimaî sayın teşkilâtlendirilmesi hakkında çıkarılan kanunlarla da vatandaşın çalışma serbestisi esaslı bir tahdide tâbi kılınarak, vatandaş daimî olarak iktidarın içtimaî ve iktisadî baskısı altında tutulmuştur¹³.

2 Ağustos 1934 yılında Cumhurbaşkanı Hindenburg'un ölümü üzerine yapılan plebisitte Hitler'in, iştirak edenlerin % 80 ini teşkil eden 43.5 milyon reyi alması nazilere büyük bir cesaret vermiş ve bu tarihten sonra 1919 tarihli Esas Teşkilât Kanununun ilga edilmemiş olmasına rağmen tatbikatta asla bir önemi kalmamıştır. Tam bir diktatör idaresi ile 1938 de Almanyanın dış memleketlere yönelttiği (Hayat sahası - yayılma siyaseti) ve nazi prensipleri uğrunda büyük faaliyet ve gayretleri, İkinci Cihan Harbinin çıkmasına sebep olmuş ve neticede naziliğin tamamiyle ortadan kalkması ve Almanya'nın parçalanmasıyla bu mücadele sona ermiştir¹⁴.

E. İKİNCİ CİHAN HARBİNDEN SONRAKİ DEVİR.

I. 29.5.1949 Anayasasının kabulü:

İkinci Cihan Harbinin Almanya tarafından kaybedilmesi üzerine 7 Mayıs 1945 de «General Jodl» tarafından Almanya'nın teslimi vesikası-

13) Bk. Daresté (F. R.) et Daresté (P.) Esas Teşkilât Kanunları, C. I, shf. 114 ve müt. ve Bonnard (R.) Le droit et l'Etat dans la doctrine Nationale - Socialiste, 1936, shf. 205 ve müt., 415 ve müt. ve Mitteis (H.) Deutsche Rechtsgeschichte, 2. bası, 1952, shf. 93 ve müt.

14) 11 Mart 1938 de Sudetler mıntıkası, 12 Mart 1938 de Avusturya, 15 Mart 1939 da Çekoslavakya, 22 Mart 1939 da Litvanya ve Memel, 1 Eylül 1939 da Polonya ve Danzig serbest şehri, 9 Nisan 1940 da Danimarka ve Norveç, 10 Mayıs 1940 da Lüksemburg; Belçika, Hollanda ve Fransa, 6 Nisan 1941 de Yugoslavya ve Yunanistan ve 22 Haziran 1941 de S.S.C.Birliği Nazi Almanyasının taarruzuna uğramıştır.

nın imzalanması ile Hitler rejimi tamamiyle tarihe karışmıştır. 5 Haziran'da müttefikler, Almanya'da teşkilâtlanmış herhangi bir hükümet mevcut olmadığından yüksek otoriteyi tekabül ettiklerini, fakat bunun Almanya'nın ilhaki demek olmadığını bir beyanname ile bildirdiler¹⁵. Almanya'nın işgal altında geçirdiği devreyi iki kısımda mütalâa etmek yerinde olur. İşgalin başlangıcından 1948 yılı Mart ayına kadar devam eden birinci devrede, Sovyet siyaseti karşısında, Almanya'da vahdeti muhafaza ile İngiliz - Amerikan siyasetinin devamının teminine çalışılmıştır. 1945-46 senelerinde müttefik kontrol meclisi muntazam bir şekilde faaliyette bulunmuş ise de, müttefikler ancak nazi menşeli teşekkülleri ve kanunları ilga hususunda ittifaka varabilmişler ve bu yüzden kontrol meclisi sair sahalarda faaliyette bulunamamıştır. Nihayet aralarındaki ihtilâflar dolayısıyla 1947 yılında Amerika, İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanları Londrada bir toplantı yaparak batı Devletlerinin Almanya'ya karşı takip edecekleri siyasetin esaslarını tesbit etmişlerdir. Londra üçlü görüşmeleri hakkında izahat istiyen Mareşal Sokolovsky izahatın kendisine verilmemesi üzerine 20 Mart 1948 de kontrol meclisini terketmiş ve Almanya'daki dörtlü idare de bu suretle fiilen sona ermiştir. 14 Haziran 1948 de Komondatore'nin mesaisine son verilmesi üzerine aynı ay sonunda Ruslar Berlin'i tam bir abluka altına almışlar ve şehrin idaresi iki kısma bölünmüştür.

Almanya'da ikinci işgal devresi olarak mütalâa edilmesini uygun bulduğumuz devir 1948 yılında Londra anlaşmasını müteakip Almanya'nın teşkilâtlanmasıyla başlar. Ancak iktisadî sahadaki gelişmeler oldukça seri bir şekilde cereyanına mukabil siyasî gelişmeler daha yavaş bir tempo takip etmiştir. Batı Devletlerinin baş komutanlarının Bonn'da 1 Eylül 1948 de yaptıkları toplantı sonunda, Batı Almanya'da bir kurucu meclis toplantıya davet olunmuştur. Bu meclisin üyelerini memleketlerin (Laender) parlamentoları intihap etmiştir. Kurucu meclisin vazifesi Londrada tesbit edilmiş esaslar dahilinde Almanya için yeni bir Anayasa tanzim etmekten ibaret idi. 1949 yılı Nisan ayında Washington'da toplanan üç devletin Hariciye Vekilleri Atlantik Paktını imzalamışlar ve Almanya'nın işgal statüsünde bir hayli değişiklikler yaparak Alman makamlarına daha geniş selâhiyetler tanımışlardır^{15 a}. Yeni işgal statüsü ile Başkomutanlar yerlerini sivil yüksek komiserlere terketmişlerdir. Teşekkül etmiş olan Parlamento on ikiye karşı 53 oy ile 8 Mayıs 1949 da yeni Anayasayı tasvip etmiş, işgal mercileri de 12 Mayıs'ta bazı ihtirazî kayıtlarla mezkûr projeyi

15) Bk. Maunz (T.) Deutsches Staatsrecht 2. bası, Münich, 1952, shf. 1 ve müt.

15 a) Bk. Eroğlu (H.), Kuzey Atlantik Paktı - İst. Üniv. Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1957, cilt XXI, sayı 1-4.

kabul etmiştir. 23 Mayıs 1949 da neşir ve ilân olunan Federal Alman Cumhuriyeti Anayasasını Bavyera hariç bütün memleketler kabul etmişlerdir. Aynı senenin Ağustos ayında parlamento (Bundestag) için seçimler yapılmış, Devlet Reisliğine Teodor Heuss seçilmiş ve Eylül'de Dr. Adenauer Federal Almanya'nın ilk Başvekilliğine getirilmiştir. Dr. Adenauer Hıristiyan Demokratlardan teşekkül eden bir çoğunluğa dayanarak ve liberal muhafazakâr partisiyle müştereken bir kabine kurabilmiştir. Sosyal demokratlar muhalefette kalmışlardır. Kasım ayında Amerika Birleşik Devletleriyle Almanya arasında iki taraflı bir anlaşma akdedilmiş ve Almanyanın Avrupa Konseyine kabulü ve yabancı memleketlerde konsolosluklar açması kabul edilmiştir. 1951 senesinde müttefikler işgal statüsünü tekrar gözden geçirerek esaslı bir şekilde Federal Almanya lehine tahfiş etmişler ise de; henüz vahdet temin edilemediğinden Federal Devlete tam egemenlik tanınmamış, Alman Hükûmetinin diğer devletlerle olan münasebetlerinde sorumluluğu müttefikler bir müddet daha muhafaza etmişlerdir. Nihayet 1955 yılı Mayısında vaki anlaşma ile Batı Almanya Federal Cumhuriyeti tam hükûmranlığına kavuşabilmiştir¹⁶.

II. 23 Mayıs 1949 tarihli Bonn Anayasasının ana hatları:

a) *Federal Alman Devletinin hukukî mahiyeti ve memleketler;*

Tetkikatımızın başında Esas Teşkilât Kanunu tâbiri yerine Federal Alman Cumhuriyeti Anayasası tâbirinin tercih edilmesi, Bonn'da Anayasa hazırlamak üzere toplanmış bulunan meclisin bir maksada makrun olarak Esas Teşkilât Kanununa (Verfassung - Constitution) yerine Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland) adı vermesinden ileri gelmiştir¹⁷. Zira Meclis ortaya koyduğu eseri geçici mahiyette mütalâa etmiş ve kanunun dibacesinde geçici bir devre için Anayasanın Devlet hayatını yeni temeller üzerinde teşkilâtlandırmak gayesiyle tanzim edildiğini belirtmiştir. Keza 146. maddede Alman Milletinin serbest kararı ile bir Anayasa yürürlüğe girince işbu Anayasa yürürlükten kalkar, denilmiştir.

Bonn ve Weimar Kanunları bazı noktalarda ayrılmakla beraber, evvelce tetkik ettiğimiz nazi rejimin Almanya'yı tek bir Devlet haline getirmesine mukabil 1949 Bonn Anayasası Weimar Esas Teşkilât Kanununun en önemli hükmüne sadık kalarak Federal Devlet şeklini tekrar ihya

16) İlerde Doğu Almanya (Almanya Demokratik Cumhuriyeti) ayrı bir makale mevzuu yapılacağından burada temas edilmemiştir.

17) Bk. Lütem (İ.) Yeni Anayasalar 1953, C. I, shf. 35 ve Mauntz (T.) s.e.shf: 32 ve müt.

etmek suretiyle mezkûr Anayasayla aynı noktada birleşmiştir. Federal Anayasanın 20. maddesi Almanya Federal Cumhuriyetinin demokratik ve sosyal bir federal devlet olduğunu ve bütün iktidarın halktan neş'et ettiğini ve halkın iktidarı seçimler ve plebisitler ile teşriî, icraî ve kazaî organlar vasıtasıyla istimal ettiğini belirtmiştir¹⁸. Keza teşriî organı, Anayasaya ve diğer iki organı kanun ve hukuka riayet etmekle mükellef tutarak (Hukuk Devletinin) esasını kurmuştur. Diğer üçüncü maddesi de, Bad, Bavyera, Bremen, Berlin (Gross-Berlin), Hamburg, Hesse, Aşağı Saksonya, Kuzey Renani, Westafalya, Renani-Palatina, Schleswig-Holstein, Hohenzollern, Württemberg-Bad, memleketlerinde (Laender) bu kanunun tatbik edileceği, bunlar haricindeki memleketlerin iştirak etmesi halinde ancak anayasanın bu memleketlerde cari olabileceği tasrih edilmiştir. Bonn Anayasası, memleketlere Weimar Anayasasından çok daha geniş selâhiyetler tanımış olduğundan daha federalist ve demokratik bir kanundur.

1946 Fransız Anayasasında mevcut olan Devlet iktidarının tahdidine dair modern görüşlere 1949 Alman Anayasasında da tesadüf ediyoruz¹⁹. Mezkûr Anayasanın 24. maddesine göre, federal devlet lüzumunda hâkimiyet hakkını milletlerarası teşekküllere devretmek imkânını haizdir. Keza aynı maddenin 2. fıkrasına göre, barışın muhafazası için karşılıklı bir müşterek güvenlik sistemine iştirak mümkündür. Bu maddeden sarıh bir şekilde anlaşıldığına göre, dünyada sulhün temini için federal Devletin her türlü fedakârlığı hattâ egemenliğinde bile lüzumunda bazı tahditler kabul etmesi mümkün kılınmıştır. 25. maddede (Devletler Hukukunun Genel Kaideleri federal hukukun mütemmim cüzünü teşkil eder) denilmiş ve 26. maddede milletlerin bir arada barış halinde yaşamalarını bozacak ve bu niyetle girişilen fiiller, bahusus bir tecavüz hazırlıyan fiiller, Anayasaya aykırı olarak kabul edilmiştir.

Yukarda da işaret edildiği gibi memleketler (Laender) kendi ülkelerinde birçok hususlarda selâhiyet sahibi olmakla beraber, bilhassa Anayasalarını tanzim hususunda bazı muayyen prensiplere uymak zaruretindedirler. Ezcümle, Federal Anayasaya göre, memleketler, cumhuriyetçi

18) Anayasaya göre partiler halkın siyasi iradesinin teşekkülüne yardım eden birer müessese olarak kabul edilmiştir. Bu sebepten kuruluşları tamamen serbest bırakılmış, sadece tüzüklerinin demokratik prensiplere uygun olması gerektiği belirtilmiştir. Bununla beraber, partileri kanun, maddî kaynaklarının menseleri hakkında açıkça hesap vermekle mükellef tutmuştur. Partilerin Anayasaya aykırı faaliyette bulunup bulunmadıklarının tesbiti selâhiyeti Federal Anayasa Mahkemesine tanınmıştır.

19) Bk. 1946 Fransız Anayasası hk. Okandan (R. G.) s.g.e., shf: 494 ve 501.

bir hükümet şeklini kabul etmiye, demokratik prensiplere riayet etmiye ve nihayet birer hukuk devleti (Rechtsstaat) olmaya mecburdurlar. Memleketlerin yabancı devletlerle olan münasebetleri tıpkı İsviçre kantonlarında olduğu gibi ²⁰, federal devlet tarafından tedvir ve temin olunmaktadır. Ancak doğrudan doğruya bir memleketi alâkadar eden hususlarda, federal devletin, alâkalı memleketin mütalâasını alması gerekmektedir. Mamafih memleketlerin federal devletin rızası ile yabancı devletlerle andlaşmalar akdedebilmesi mümkündür (M-32 F.3). Federal devletin herhangi bir devletle akdedeceği bir andlaşma federasyona dahil bir memleketin özel durumu ile yakinen ilgili ise evvelâ o memleketin mütalâasının alınması icabetmektedir. Şayet, herhangi bir memleketin diğer bir memleket lehine arazisinde değişiklik yapılması gerekirse o memlekette mutlaka referandum yapılması gerekir (M-29). Memleketler ile federal devlet arasındaki münasebetler selâhiyet bakımından tetkik edilirse; bu hususta İsviçre Esas Teşkilât Kanununda olduğu gibi ²¹, umumî bir hüküm konulmakla beraber (M-70 E. 1) Anayasada federal devlete tanınan selâhiyetler ayrıca tadat edilmiştir (M-70-82).

b) *Esas haklar;*

Bonn Anayasasının bu kısmında, bilhassa nazi rejiminin görüşüne tamamiyle zıt, insanî hükümlere tesadüf ediliyor ²². Anayasaya göre, ferdin haysiyeti mukaddestir, dokunulamaz ve ferağ olunamaz. İnsan haklarının varlığı, toplulukların, barışın ve adaletin temeli olarak kabul edilmiştir. Şahsın hürriyetine kanunlarda sarıh bir hüküm mevcut olmadıkça asla müdahale edilemez. Herkes kanunlar önünde müsavi haklara maliktir. Hak bakımından erkek ve kadın arasında fark mevcut değildir. Hiç kimse ırkı, soyu, cinsi, dili, memleketi ve doğum yeri, akidesi, dinî ve siyasî inançları yüzünden ne bir imtiyaza sahiptir, ne de bu yüzden herhangi bir zarara düşür edilebilir. Herkes kanaatlerini serbestçe sözle, yazıyla veya resim ile açıklıyabilir. Matbuat hürriyeti, radyofonik ve sinematografik haber alma hürriyeti temin edilmiş olup, bunlar üzerine asla sansür konulamaz (M-5).

Evlilik ve aile, devletin özel himayesi altındadır. Kanun evlilik dışı çocuklara, fizik ve ahlâkî gelişmelerini temin ve cemiyet içindeki mevki-

20) İsviçre Kantonları dış memleketlerle temasda daha geniş selâhiyetleri haizdir. Bu hususta Bk. Kürkçüer (O.), İç Âmme Hukuku Bakımından İsviçre Federal Devleti, 1955, shf. 33 ve müt.

21) Bk. Kürkçüer (O.) Das Verhaeltnis zwischen Bundes und Kantonsverwaltung 1949, shf. 12 ve müt. 71 ve müt.

22) Bk. Mauntz (T.) s.g.e., shf. 68 ve müt.

lerini sağlamak bakımından evlilik içi çocuklara sağladığı şartları aynen temin etmektedir. Eğitim tamamiyle devletin murakabe ve kontrolüne tâbidir. Dinî öğretim lâyük okullar dışındaki resmî okullarda mecburidir (M-7).

Bütün Almanlar haber vermeye ve müsaade almaya lüzum olmaksızın, sükûn içinde ve silâhsız olarak toplanmak hakkını haizdirler. Dernek ve ortaklıklar kurmak tamamiyle serbesttir (M-8, 9).

Herkes meslek, çalışma ve yetişme yerlerini serbest surette seçmek hakkına maliktir. İkametgâhlar her türlü tecavüzdten masundur. Mülkiyet ve miras hakkı teminat altına alınmıştır. 14. maddeye göre; mülkiyet mükellefiyet doğurur. Mülkiyetin kullanılmasının aynı zamanda topluluğun iyiliğine hizmet etmesi lâzımdır. İstimlâk ancak topluluğun istifadesi için yapılabilir. Tazminat dolayısıyla ödenecek meblâğ ile, topluluğun menfaatlerinin telif edilmesi lâzımdır. Bu hususta uyuşmazlık hasıl olursa alâkalılar umumî mahkemelere müracaat etmek hakkını haizdirler (M-13, 14).

c) *Teşriî organ;*

İki kısımdan teşekkül etmektedir. (Bundestag) adı verilen Federal Diéte, 21 yaşını geçen kadın, erkek her Alman tarafından gizli rey ile dört sene için seçilmiş ve yaşları 25 i mütecaviz mebuslardan teşekkül etmektedir. Bu meclisin toplantıları alenidir. Federal Diéte üyeliğine namzetliğini koyan her şahsın, seçime hazırlanmak için alâkalı bulunduğu teşekkülden mezuniyet almaya hakkı vardır. Hiç kimse mebusluk görevini kabulden veya ifadan men olunamaz. Bu sebeple bir kimsenin vazifesine nihayet verme ve azil yasaktır (M-48).

Diğer bir teşriî organ olarak «Federal meclis» i veya «Üye Memleketler Meclisi» diyebileceğimiz (Bundesrat) ı görüyoruz. Bu meclis memleketlerin, kendi hükûmetlerinin üyeleri arasından seçtiği mümessillerden teşekkül etmektedir. Federal mecliste her memleketin en az üç, ahalisi iki milyonu geçenlerin dört ve nihayet nüfusu altı milyonu geçen memleketlerin ise 5 mümessili ve reyi bulunmaktadır. Federal meclis mevcudunun ekseriyeti ile kararlar alır. Federal hükûmet üyeleri bu meclisin toplantılarına iştirak etmek hakkını haizdirler. Federal hükûmet faaliyetlerinden daima Federal Meclisi haberdar etmekle mükelleftir.

Anayasaya göre, esas itibariyle, kanunların tanziminde son söz Federal Diéte Meclisine ait bulunmakla beraber, Diéte azaları gibi Federal Meclis ve hükûmet azaları da kanun teklif etmek selâhiyetini haizdirler. Federal Hükûmet tarafından teklif olunan kanun lâyihaları evvelâ Federal Meclis tarafından tetkik olunur. Federal Meclis üç hafta zarfında tetkikatını ikmal ile kararını Federal Hükûmet vasıtasile Federal Diéte'e

bildirir. Federal Meclis tarafından teklif olunan kanun projeleri de aynı usule göre ve hükümet tarafından Federal Diéte'e sevk olunur (M-76). Federal Diéte tarafından kabul edilen kanun projeleri Federal Meclise sevk olunur. Bu teşekkülde mezkûr kanun projeleri ya tasvip olunur, yahutta projenin müşterek tetkikini mümkün kılmak maksadiyle her iki meclise ait azalardan müteşekkil bir müşterek komisyon kurulur. Şayet bu komisyonda kanun teklifi tadile uğrarsa proje hakkında Diéte'in tekrar karar ittihaz etmesi gerekir. Federal Meclis kanun projesinin bu son şeklini de kabul etmezse bir hafta zarfında veto hakkını kullanabilir. Ancak burada şu noktanın belirtilmesi lâzımdır ki, Diéte tarafından kabul edilen bir kanun projesinin Federal Meclis tarafından veto edilmesi sadece biraz evvel bahsettiğimiz formalitenin Federal Meclis tarafından yerine getirilmesi ile mümkün olabilmektedir. Keza Federal Diéte Federal Meclisin Veto hakkını bertaraf etmek imkânını da haizdir (M-77 F. 4). Hülâsa yukarıda da işaret edildiği gibi, Bonn Anayasasına göre kanunların tanzimi hususunda nihaî kararı verme selâhiyeti tamamiyle Diéte Meclisine racidir.

Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı'nın iki dereceli seçim sistemine göre, halk tarafından seçilmesine mukabil, Almanya'da Federal Başkanı (Budespraesident) iki meclis müştereken toplanmak suretiyle seçmektedir. Bu iki meclisin müştereken toplanmalarından Federal hey'et (Bundesversammlung) meydana gelir. Bu heyet reylerinin ekseriyeti ile 40 yaşını bitirmiş ve federal heyete seçilme hakkını haiz Alman vatandaşları arasından bir şahsı beş sene müddetle Federal Başkan olarak seçer. Bir şahıs ancak iki devre için başkan seçilebilir. Başkanlığa seçilen kimse Anayasanın 56. maddesine göre federal heyetin huzurunda yemin eder²³. Federal Başkan, Devleti temsil eder, yabancı devletlerle andlaşmalar akdeder. Yabancı devlet temsilcilerini kabul ve yabancı devletler nezdinde elçiler tayin eder. Federal hakimleri ve memurları tayin eder. Münferit hallerde federasyon adına affetmek selâhiyetini haizdir (M-60 F. 2). Federal Başkanın 68. maddeye göre ancak istisnaî bir halde mahsus olmak üzere parlamentoyu feshetmek selâhiyeti vardır. Federal hükümet reisi parlamentodan kendisine güvenini bildirmesini istediği ve bu teklif üyelerin çoğunluğu tarafından kabul edilmediği takdirde hükümet başkanının teklifi üzerine 21 günlük bir müddet zarfında Federal

23) Mezkûr maddedeki yeminin tercümesi aynen şöyledir; (Kudretimi Alman Milletinin saadetine, refahını artırmaya, ona vuku bulacak zararları önlemeye hasredeceğimi, vazifelerimi vicdanla yerine getireceğime ve herkese karşı âdil olacağıma federasyonun anayasasına ve kanunlara riayet edeceğime yemin ederim. Allah yardımcım olsun.) Maddeye, Başkanın dilerse dini mahiyette olan son cümleyi tekrarlamıyabileceğine dair bir fıkra eklenmiştir.

Başkan parlamentoyu feshedebilir. Mamafih parlamento üyelerinin çoğunluğu, yeni bir Başvekil seçmek suretiyle Federal Başkanın bu salâhiyetinin istimaline mani olabilirler. Federal Diéte'in veya Federal Meclisin, Federal Başkanı, Federal Anayasa Mahkemesi nezdinde, Anayasayı veya federal bir kanunu kasden ihlâl ettiğinden dolayı itham edebilmesi mümkündür. Ancak böyle bir teklif için Federal Diéte azalarının en az dörtte birinin ittifakı lâzım olduğu gibi, bu teklifin Federal Diéte'te veya Federal Mecliste mutlaka üçte iki çoğunlukla kabul edilmiş olması şarttır. Federal Anayasa Mahkemesi Federal Başkanı suçlu bulursa, ya geçici bir kararname ile görevini ifadan men eder, veyahutta Federal Başkanı azledebilir. Görüldüğü gibi Weimar Esas Teşkilât Kanununda ve birçok devletlerin Esas Teşkilât Kanunlarında mevcut olmıyan şekilde ileri bir görüşle Bonn Anayasasında Devlet Başkanı sorumlu tutulmuş ve icabında vazifesinden uzaklaştırılması dahi kanunen mümkün kılınmıştır (M-61 F. 2).

d) *İcra organı;*

İcra organının başı olan Federal Hükümet (Bundesregierung), Federal Başvekil ve Vekillerden teşekkül etmektedir. Federal Başvekil, Federal Başkanın teklifi üzerine Federal Diéte tarafından seçilir. Teklif edilen aday Diéte'in çoğunluğunu elde edemezse, Diéte tarafından seçilen adayı Federal Başkanın kabul etmesi gerekir. Vekiller, Başvekilin teklifi üzerine Federal Başkan tarafından seçilir. Başvekil takip edeceği siyasetin genel hatlarını çizer. Vekiller kendi sorumlulukları altında dairelerini alâkadar eden hususatı icra ederler. Vekiller arasında çıkacak fikir ihtilâfları hükümetçe tezekkür edilerek bir karara bağlanır. Başvekilin siyasî mesuliyeti vardır. Ancak Diéte Başvekile itimat-sızlığını üyelerinin çoğunluğu ile ona bir halef seçmek ve Federal Başkana onu vazifesinden affetmesi için 48 saat zarfında müracaatta bulunmak suretiyle izhar edebilir. Anayasanın Başvekile, dolayısıyla kabinesine itimat hususunda böyle oldukça müphem ve karışık bir şekli kabul etmesi Sayın Ord. Prof. Okandan'ın da işaret ettiği gibi Weimar Esas Teşkilât Kanununun ilk tatbik yıllarında karşılaşılan güçlükler nazarı itibare alınarak, sık sık kabine buhranlarının çıkmasını önlemek için olsa gerektir ²⁴.

Anayasada aksine bir hüküm mevcut olmadıkça federal kanunların yürütülmesi, memleketlerin hükümetlerine raci bir vazifedir. Ancak bu tatbikatı kontrol etmek de Federal Hükümetin selâhiyetleri meyanındadır. Bu hususu temin maksadiyle Federal hükümet lüzumunda Federal

24) Bk. Okandan (R. G.) s.g.e., shf. 504.

Diéte'in tasvibiyle memleketlere komiserler gönderebilir (M-85 F. 4). Dışişleri, federal maliye, gümrükler, federal demiryolları, federal postalar, su yolları ve deniz nakliyatı, federal emisyon bankası imparatorluğa ait eski yol ve oto yolları doğrudan doğruya federal organlar vasıtasıyla ve federasyon tarafından sevk ve idare olunur. Federal hükümet lüzumunda emniyet ve asayişini temin maksadiyle memleketlere (Laender) ait bulunan mahallî polis teşkilâtına emir verebildiği gibi bu teşkilâtı lüzumlu gördüğü mahallere sevk selâhiyetini de haizdir. Federasyon ve memleketler kendi bütçelerinin idaresinde muhtar ve karşılıklı olarak bağımsızdırlar.

e) *Kazaî organ;*

Federal Devlette adaleti tevzi selâhiyeti hakimlere tanınmıştır. Bonn Anayasası ile bu hususu temin için Federal Anayasa Mahkemesi (Bundesverfassungsgericht), Yüksek Federal Mahkeme (Oberste Bundesgericht), federal mahkemeler ve bunlara ilâveten memleketlerde mahallî mahkemeler kurulmuştur. Her mahkemenin hangi hususlarda karar vermiye selâhiyetli olduğu Anayasanın (93 - 95) inci maddelerinde kaydedilmiştir. Bonn Anayasasının âmme hukukunun modern ve ileri görüşlerine uygun olarak kurduğu Federal Anayasa Mahkemesi, Anayasanın tefsirinde, yüksek mercilerin vazife ve selâhiyetleri dolayısıyla çıkacak ihtilâflarda Federal Hükümetin veya -bir memleket hükümetinin veya parlamento üyelerinin üçte birinin talebi üzerine federal hukukun veya memleketler hukukunun Anayasaya esas ve şekil bakımından uygun olup olmadığının tetkiki hususunda selâhiyetlidir. Keza federasyon ile memleketler veya sadece memleketler arasında çıkacak kamu ihtilâflarında karar vermek Federal Anayasa Mahkemesinin vazife ve selâhiyetleri meyanındadır (M-93). Federal Anayasa Mahkemesi üyelerinin, yarısını Federal Diéte diğer yarısını Federal Meclis seçer. Bu üyeler hariçte hiçbir vazife alamazlar. Yüksek Federal Mahkemenin en mühim vazifesi federal hukukun bütün ülkede vahdetini temin etmek, aynı zamanda Temyiz Mahkemesi vazife ve selâhiyetlerini ifa etmektir (M-95). Hâkimler bağımsız ve sadece kanuna tâbidirler. Kaydı hayat şartı ile tayin edilmiş bulunan hakimlerin hangi yaşda emekliliklerini istiyebileceklerini kanun tayin eder. Hakimlerin vazifelerinin kanunî bitim müddetinden önce yerlerinin değiştirilmesi ve emekliye sevk edilmeleri ancak bir mahkeme kararı ile ve ancak kanun tarafından tesbit olunan esbab ve usullerle mümkün olabilir (M-97 F. 2). Memleket mahkemeleri hakimlerinin tayini alâkalı memleket Adliye Vekilinin dahil bulunduğu «Hâkimleri Tayin Komisyonu» tarafından yapılır. Anayasaya göre olağanüstü mahkemeler kurulamaz (101).

Yukarda işaret edildiği gibi, Bonn Anayasasına konulmuş en yeni prensiplerden birisi de kanunların Anayasaya aykırı olup olmadığı hususunun incelenmesine dair maddelerdedir. Weimar Esas Teşkilât Kanununda bu hususa dair bir hüküm mevcut olmamasına rağmen ilim adamlarının büyük bir kısmı o devirde, mahkemelerin Anayasaya aykırı kanunları tatbik etmekten imtina etmesini normal ve tabii bir vazife olarak telâkki etmişler ve eserlerinde bu hususu daima müdafaa etmişlerdir²⁵. Buna mukabil âmme hukuku sahasında birer otorite olarak tanınan (Jellinek), (Radbruch), (R. Thoma), ve nazi devrinin otoritesi (Carl Schmitt) gibi hukukçular da kanunların maddî bakımdan Anayasaya uygun olup olmadığını Alman mahkemelerinin tetkik edemeyeceğini iddia etmişlerdir²⁶. Nazi devrinde böyle bir mesele bahis mevzuu dahi olamaz. Zira Weimar Esas Teşkilât Kanunu ilga edilmemiş olmakla beraber, kanunlar ve emirnamelerle bütün hükümleri tahrif edildiği gibi çıkartılan bir kanunla da daha evvelce bahsedildiği gibi Esas Teşkilât Kanununa aykırı kanunları isdar edebilme selâhiyeti Führer'e tanınmış ve dolayısıyla Anayasa tatbikatta bir paravana haline sokulmuştur.

Bükülmez bir Anayasa mahiyetini haiz olan 1949 Bonn Anayasasında Federal Anayasa Mahkemesi kurulmakla iktifa olunmamış, daha ileri bir görüşle bunun yanı başında kanunların Anayasaya uygun olmasının defi yolu ile kazaî murakabesi dahi sağlanmıştır. Nitekim Anayasanın 100 üncü maddesine göre; bir mahkeme kararını verirken tatbik etmesi gereken kanunun Anayasaya aykırı olduğuna kani olursa dâvayı durduracak ve şayet memleketin (Laender) bir kanunu üye memleketin kendi Anayasasına mahkemece aykırı bulunmuş ise bu memleketin Anayasa ihtilâflarını çözmeye yetkili olan mahkemesine, Federal Alman Cumhuriyeti Anayasasının ihlâli bahis mevzuu ise Federal Anayasa mahkemesine müracaatla alınacak neticeye göre dâvanın halledilmesi icap etmektedir. Görüldüğü gibi, Almanya'da kanunların Anayasaya uygunluğunu temin maksadile kabul edilen hukukî müesseseler gün geçtikçe tekâmül etmekte, kuvvetlenmekte ve yerleşmektedir. Hiç şüphesiz bu husus insan haklarının değerinin bir memlekette takdiri ile mütenasip bir şekilde tekâmül imkânını elde edebilmektedir.

25) Bk. Walz (G. A.) Staatsrecht, shf. 337; Külz, Die Prüfung der Verfassungsmässigkeit von Vorschriften des Reichrechts (Deutsche Juristen Zeitung, 31. Jahrgang Heft 12, 1926 süt 837 ve müt. Ve Anschütz (G.) Die Verfassung des Deutschen vom 11 August 1919, 6. bası, shf. 217.

26) Bk. Daha fazla bilgi için Feyzioğlu (T.) Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazaî Murakabesi, Ankara 1951, shf. 113 ve müt.

Bonn Anayasasında, Weimar Esas Teşkilât Kanununun aynen muhafaza edilerek bir cüzü mütemmim olarak kabul edilmiş bazı maddelerinde tesadüf ediyoruz. Bu hususta medenî ve siyasi haklar ve vecibelerin, dinî hürriyetin icrasının takyit ve tenkiz edilemeyeceğine dair 136. maddeyi ve Devlet kilisesinin mevcut olmadığına dair 137. maddeyi ehemmiyetlerine binaen kaydetmekle iktifa ediyoruz.

Yazımızın tetkikinden anlaşılacağı veçhile Almanya'nın Batı kısmında mer'î bulunan Bonn Anayasası uzun bir tarihî tekâmülün neticesidir. 1949 Bonn Anayasası 1919 Weimar Esas Teşkilât Kanununun birçok esaslı hükümlerini ihtiva etmekte olup her ikisi de âmme hukukunun aynı demokratik ve federalist prensipleri üzerine inşa edilmiştir. Almanya'da normal bir tekâmül seyri içinde bulunan iç âmme hukuku evvelâ otokratik monarşi ile bir gerileme devresi geçirmiş, bilâhare Birinci Cihan Harbinin akabinde tekrar normal seyrini takibe başlamışsa da, bu defa da nazi rejimi onun mecrasını tamamiyle zıt yollara sevk etmiştir. Bonn Anayasasını tanzim ile mükellef olan meclis, vazifesini geçici bir devre için Anayasanın Devlet hayatını yeni temeller üzerinde teşkilâtlandırması şeklinde telâkki etmiş ve bu zihniyet ile Esas Teşkilât Kanunu yerine bir ana kanun (Grundgesetz) hazırlamakla iktifa etmiş ve hattâ kanunun sonunda da Alman milletinin serbest kararı ile bir Esas Teşkilât Kanununun (Verfassungsgesetz) ilerde bu Anayasanın yerine kaim olacağını belirtmiştir. Bu mütalâadan da anlaşılacağı veçhile Bonn Anayasasında mümkün olduğu kadar Weimar Esas Teşkilât Kanununun muhafazasına çalışılmış, ancak Anayasada âmme hukukunun modern görüşlerine de yer verilmiştir. Ana hatlarına temas etmiş bulunduğumuz Bonn Anayasasının şu halde en büyük hususiyeti, âmme hukukunun modern anlayışına uygun ve bilhassa Devletler Umumî Hukuku sahasındaki yeni görüşleri ihtiva eden ileri ve demokratik prensipleri ihtiva etmesidir. Meselâ milletler arasındaki barışı temin maksadiyle Devlet iktidarının lüzumunda tahdit edilebileceği prensibine maddeler arasında yer verilmesi, Devletler hukukunun umumî kaidelerinin federal hukukun mütemmim cüzünü teşkil ettiğinin ve hattâ bu kaidelerin kanunlara üstün olduğunun belirtilmesi, keza milletlerin bir arada barış içerisinde yaşamalarına mani olacak fiillerin Anayasaya aykırılık teşkil edeceğinin belirtilmesi âmme hukukunun en yeni görüşlerine uyan sulhçü ve ileri görüşlerin güzel birer ifadesidir. Keza Anayasanın vatandaşlara tanıdığı esas haklar asrımızın insan hakları telâkkilerine tamamiyle uygun bulunmaktadır. Bilhassa, teşriî meclisin Anayasaya, icraî ve kazaî organın kanunlara riayetini mecburî kılmakla Bonn Anayasası en vazih bir ifade tarzı ile (Hukuk

Devleti - Rechtsstaat) nin esasını kurmuştur. Demokrat memleketlerde sık sık tesadüf edilen ve parlementer rejimin bir nakisesi olarak gösterilen kabine buhranlarını önlemek için Bonn Anayasası ile kurulmuş olan Meclisin kabineye karşı lüzumunda izhar edeceği ademi itimat şekli de, İç Âmme Hukuku sahasına kazandırılmış yeniliklerden birisidir. Memleketlerin hükûmetlerinin seçtiği mümessillerden teşekkül etmekte olan Federal Meclisin, kanunların tanzimi sırasında Veto hakkına malik olması demokratik anlayışla federal idarenin telifine güzel bir misal teşkil etmekte ve aynı zamanda icra organlarına başarı imkânları sağlıyan bir hüküm mahiyetini taşımaktadır.

Bonn Anayasası bilhassa federal kanunların Anayasaya aykırı olup olmadıklarının incelenmesi hususunda, gerek Federal Anayasa Mahkemesini kurmuş olmakla ve gerekse defî yolu ile kazaî murakabeyi mümkün kılan hukukî müesseseyi maddeleri arasına almakla, Weimar Esas Teşkilât Kanununun büyük bir noksanını itmam etmiştir. Ancak buna mukabil, Weimar Esas Teşkilât Kanununun teşriî faaliyetlerde referandumlarla ve doğrudan doğruya halka daha çok aktif imkânlar bahşetmiş olması ve Devlet Başkanının gerek seçilmesinin ve gerekse vazifesinden uzaklaştırılabilmesinin doğrudan doğruya halkın reyine vabeste kılınmasına mütedair hükümleri, Bonn Anayasasının ihtiva etmemesi Anayasanın modern âmme hukukunun görüşlerine uygun ve demokratik umumî hatları arasında bir nakise teşkil ettiğini işaret etmek yerinde olur.

Yazımızı bitirirken şu hususları kısaca tekrarlamayı uygun buluyoruz. İster federal, ister tek Devlette olsun, vatandaşın hakikî iradesinin, hakkaniyet ve memleket menfaatlerine ve ilme en uygun şekilde kanunlar vasıtasıyla tezahür ettirilmiş olması, bir Devletin mükemmel hale gelebilmesi için kâfi gelmemektedir. O memlekette iyi kanunların mevcudiyeti ile beraber vatandaşın memleket sevgisini, âmme hizmetlerine karşı alâkasını ve bilhassa siyasî hak ve vazifelerini istimalde şevk ve heyecanını daima canlı olarak bünyesinde yaşatması lâzımdır. Keza bir Devletin mükemmel bir idareye kavuşabilmesi için, ehil ve feragatkâr devlet adamlarına, politikacılara ve idarecilere de sahip olması icabeder.

Orhan Kürkçüer